

Клъстерен анализ на видовете капитализъм

Георги Найденов*

Каляян Харалампиев*

Резюме: Представят се най-важните резултати от успешно защитен тригодишен университетски проект на тема: "Клъстерите капитализъм (типология и динамика на капиталистическите икономики)", Договор НИД 21.03-2/2009 година. Разглеждат се мотивите, методологията и методите на изследването. Представят се резултатите от клъстеризацията. Анализират се резултатите на тази типологизация на видовете капитализъм.

Ключови думи: клъстерен анализ, видове капитализъм, класически марксизъм, либерален капитализъм, държавен капитализъм, основни индикатори за клъстеризация.

JEL: B51, C23, C38, N1, N3, N7, O1, P10, P20.

1. Мотиви, методология и методи на изследването

Изследване на видовете капитализъм чрез клъстерен анализ е ново проблемно поле в обществените науки. Насочването ни към това ново проблемно поле в голяма степен се дължи на методологическите пристрастия на Георги Найденов

към класическия марксизъм. Официалната наука се придържа към презумпцията, че е недопустимо "социалистическите" икономики да се разглеждат като част от световната капиталистическа система. Съответно – по политически и идеологически признаци, те се определят като друг, различен от капитализма вид икономики. Не е така при класическия марксизъм, който разглежда така наречения "социализъм" като вид държавен капитализъм¹. Ето защо силен **мотив за нашето изследване** е, ако се игнорира постулатът за качествената разлика на "социалистическите" икономики от тези на капитализма и те се включат в съвкупността на подлежащи на клъстеризация страни, относно вида капитализъм – какво ще се получи?!

Друг мотив е следният: досегашните типологизации на капитализма са извършвани **по дедуктивен път**. Въпреки че и при тях се използват статистически данни, това става **впоследствие**, след като е направена типологизацията. Статистиката се използва или за **илюстриране** на верността на направената типологизация, или за разкриване на характерните черти на един или друг вид капитализъм. Самата типологизация не се извършва чрез обработка на данни и на изследване на динамични статистически редове. Много често

* Георги Найденов е доктор на социологическите науки, професор в катедра "Публична администрация и регионално развитие", e-mail: naidenov@tu-sofia.bg

* Каляян Харалампиев е доктор, доцент в катедра "Социология" на СУ "Св. Климент Охридски", e-mail: k_haralampiev@hotmail.com

¹ Относно използването на класическия марксизъм в изследване на така наречените "социалистически" страни и по специално в България, вж (1).

Дискусия

Видовете капитализъм в същото време се разглеждат и като **етапи** на развитието на капитализма. Впрочем такъв поглед е съвсем резонен.

Най-често за разграничаване на видовете капитализъм се използва дихотомията **"либерален капитализъм – държавен капитализъм"**. Обществата с либерален капитализъм са тези, които имат демократична политическа система, ограничен държавен сектор и минимизирана държавна намеса в икономическите процеси. Обществата на държавния капитализъм са тези, в които държавата има значима роля както в икономиката, така и в политиката. Социалдемократическият модел на развитие се разглежда като вид държавен капитализъм². Някои автори присъединяват и "социалистическите" общества към държавния капитализъм – например Тони Клифт, Макс Шахтман и Чарлз Бетълхайм Маоист. Те са привърженици на теорията за **"предадена революция"** – тоест, че комунистическите елити са извършили една успешна антибуржоазна революция, но след това – поради ниските си морални качества, са **"предали"** революцията и са възстановили капитализма под формата на **"държавен капитализъм"**.

Дълго време **западноевропейският капитализъм** се счита за единствено **"автентичен", автохтонен и естествен**. Капиталистическото развитие на страните от втория и третия ешелон на капитализма се счита за успешно тогава, когато в голяма степен наподобява развитието на страните от първия еталон. През последните десетилетия обаче започва да се утвърждава разбиране, че различните страни и региони реализират прехода от традиционно, патриархално общество към

съвременен капиталистическо общество по **специфичен начин**. Налага се разбиране, че съществуват **различни видове капитализъм** и че всеки от тях е **естествен и автентичен** за страните и регионите, където се извършва този преход. Във времето и пространството, в зависимост от специфичните природо-климатични условия, конкретното историческо развитие и пр., съществуват **различни гроздове (кълстери) от държави**, в които начинът на производство е **схоген**. Всеки от тези различни кълстери е **специфичен вид капитализъм**.

За нас е очевидно, че следващата стъпка в научното изследване на видовете капитализъм е тези самобитни видове капитализъм да се открият не по **дедуктивен**, а по **индуктивен** път. Тоест, самобитните видове капитализъм да се получат по **"естествен"** път – чрез кълстерен анализ по няколко основни индикатора.

Ето защо през 2009 г. научен колектив, ядро на който са проф. д.с.н. Георги Найденов и доц. д-р Калоян Харалампиев, подготви и спечели тригодишен университетски проект на тема **"Кълстерите капитализъм (типология и динамика на капиталистическите икономики)"**, Договор НИД 21.03-2/2009 година. Проектът приключи и е успешно защитен. В статията представяме един от най-важните резултати на това изследване – получените чрез кълстерен анализ видове капитализъм през XX и началото на XXI век.

Накратко – какво представлява проектът:

Основната цел на изследователския проект е **да се установят кълстерите на капиталистическото развитие** (типове капиталистически икономики): а) **глобално** – като се обхванат колкото се може повече страни; б) **темпорално** – като се обхване колкото се може по-продължителен период.

² Този поглед е правилен. Защото за основна характеристика на вида капитализъм се взема начинът на производство, а не видът на политическата система. Ето защо, когато ние използваме понятието "вид капитализъм", имаме предвид начина на производство. Ако за критерий се вземе не само начинът на производство, но и видът на политическата система, са възможни различни комбинации на либерален и държавен капитализъм с авторитарни и демократични политически системи.

Дискусия

За да извършим клъстеризацията, събрахме **данни по три основни индикатора**:

- ✓ степен на развитост на страната;
- ✓ дял на гържавния сектор в националната икономика;
- ✓ участие на гържавата в преразпределението на brutния вътрешен продукт.

Защо използваме именно тези индикатори?

Необходимостта от използване на първия индикатор е очевидна – една или няколко страни в различни точки на времето принадлежи (принадлежат) към един или друг вид капитализъм в зависимост от своята степен на развитост. Другите два показателя – дял на гържавния сектор в националната икономика и участие на гържавата в преразпределението на brutния вътрешен продукт стратифицират страните по координатната ос "либерален-гържавен капитализъм". Както вече отбелязахме, тази дихотомия е най-често използвана при типологизацията на видовете капитализъм. Двете страни на дихотомията формират **две основни "полема", в които са разположени различни видове либерален или гържавен капитализъм**. В зависимост от степента на клъстеризация, могат да се получат по-малобройни или по-многобройни видове капитализъм.

Първият индикатор – "степен на развитост", изследваме чрез brutния вътрешен продукт на глава от населението на страните.

Събирането на статистическа информация по втория индикатор – "дял на гържавния сектор в националната икономика", ни затрудни. Предварителното проучване през първата година на проекта показва, че гържавите, за които има индикатори, позволяващи директно из-

Клъстерен анализ

числяване на дела на гържавния сектор в националната икономика, са много малко. За повечето гържави изобщо липсват индикатори, позволяващи директно изчисляване на дела на гържавния сектор в националната икономика. Ето защо използваме експертна оценка по петстепенна скала:

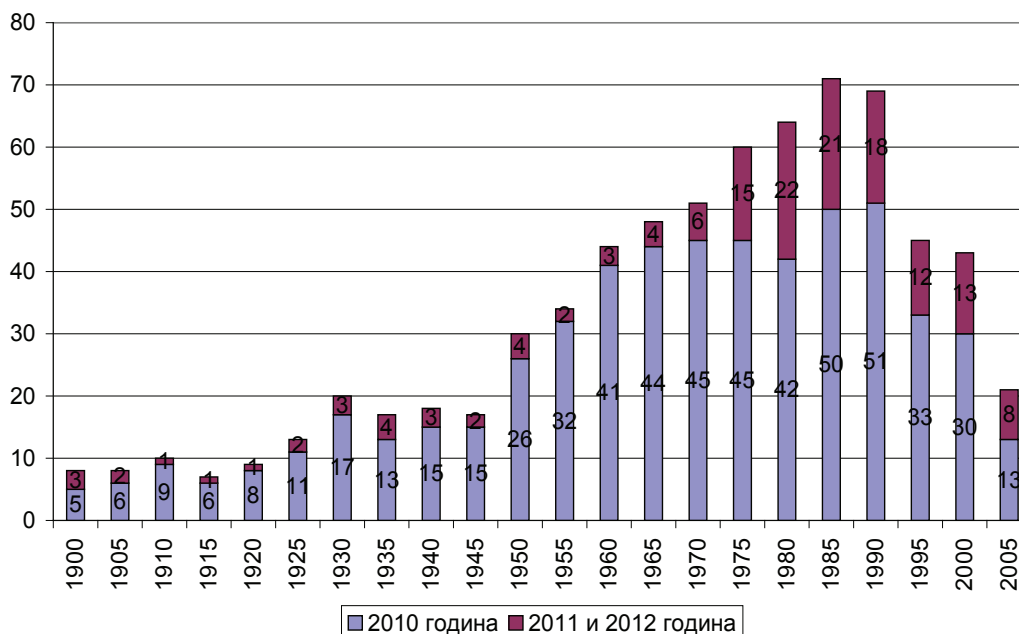
- Дял на гържавния сектор до 20 %;
- Дял на гържавния сектор между 20 % и 40 %;
- Дял на гържавния сектор между 40 % и 60 %;
- Дял на гържавния сектор между 60 % и 80 %;
- Дял на гържавния сектор над 80 %.

Експертните оценки се базират на наличната емпирична информация – а) на индикатори, позволяващи директна оценка; б) на индикатори, позволяващи косвени оценки. Методологическата основа на този подход е, че дълбоката същност на един феномен, се проявява в различни форми. Дотолкова, доколкото делът на гържавния сектор е несъмнено същностна характеристика на капиталистическия начин на производство, той влияе и съответно може да бъде открит чрез други – количествено фиксирани икономически явления.

Третият индикатор – "участието на гържавата в преразпределението на brutния вътрешен продукт", изследваме по следния начин: а) проследяваме динамиката на относителния дял на правителствените приходи спрямо brutния вътрешен продукт; б) проследяваме динамиката на относителния дял на правителствените разходи спрямо brutния вътрешен продукт. След това взимаме по-малкия от двата относителни дяла. Основанията ни за това са следните:

- ✓ ако бюджетът на конкретната гържава през конкретната година е балансиран, тогава двата относителни дяла ще бъдат

Дискусия

Фигура 1. Брой държави, за които има данни и по трите индикатора, по години

еднакви и няма значение кой от двата ще изследваме;

✓ ако през конкретната година има бюджетен дефицит, това означава, че разходите надвишават приходите, но разликата не се финансира чрез данъчни постъпления, а чрез увеличаване на гълга (вътрешен или външен). Но реално държавата преразпределя само това, което е събрала под формата на данъци и затова трябва да вземем относителния дял на приходите, който е по-малкият;

✓ ако през конкретната година има бюджетен излишък, това означава, че приходите надвишават разходите, като остатъкът остава резерв за бъдещи години. Затова трябва да вземем относителния дял на разходите, който е по-малкият.

Така че, вземайки по-малкия от двата относителни дяла, получаваме частта от БВП, която се преразпределя от държавата.

Основната ни работна хипотеза е, че обработката на статистическата

информация по трите показателя ще покаже групирания (кълъстери) от държави. Имаме **още две хипотези**: а) Кълъстерите най-вероятно ще бъдат групирани в ядра (по-високо ниво на кълъстеризация), които ще принадлежат към един от двата типа капитализъм – либерален или държавен; б) Някои от държавите, които имат по-дълго историческо развитие, ще местят позициите си в кълъстерите, в ядрата и в двата типа капитализъм.

Методи за статистически анализ на данните и кълъстеризация е "иерархична агломеративна кълъстеризация". Държавите се групират в качествено еднородни групи въз основа на стойностите на трите основни количествени индикатора. Основният резултат от **иерархичната агломеративна кълъстеризация** е т.нар. **дендрограма**. Това е **графичен инструмент, който показва степента на близост между държавите** и чрез който могат да се определят броят и съставът на кълъстерите.

Отново подчертаваме, че **методът на изследването е индуктивен**. Тръзва се от изследване на емпиричните факти и се върви към обобщения. Особеност на нашия подход е, че **не се прави предварително разграничение на страните по политически и идеологически признак**. Така наречените "социалистически" страни също са включени в изследването.

Искаме да изкажем благодарност за тяхното участие и съществена помощ на доц. г-р Андрей Нончев, доц. г-р Мартин Иванов, ас. Ралица Велева, ас. г-р Николай Цонков, ред. докт. Мирослава Даковска и всички други, които по един или друг начин участваха в проекта.

Специална благодарност изказваме на гвамата ни рецензенти проф. г.и.к.н. Васил Манов и проф. г.с.н. Духомир Минева.

Считаме, че това, което сме направили, е само първа стъпка в **индуктивното** изследване на видовете капитализъм. Ни най-малко нямаме претенцията, че откритите от нас **дванадесет клъстера самотен капитализъм** са "последна истина". Ще приветстваме всякакви други усилия в прилагане на нашия подход, както и в използването и обогатяването на базата данни.

2. Кои са основните видове капитализъм през XX и началото на XXI век?

Периодът, за който открихме достатъчно дълги редове от статистически данни за един минимум от държави, е от 1900 до 2005 година. Стъпката, която използваме, е

от 5 години. В резултат на комбинирането на наличните данни за трите индикатора се получава следното разпределение на държавите, за които имаме данни – по години³:

В резултат на клъстеризацията за всяка от 22-те фиксирани години се получиха от 4 до 10 клъстера. Във всеки клъстер има от 1 до 34 държави.

Установихме, че има ядра от държави (или една държава – клъстер), които "протичат" последователно за по-продължителен или за сравнително по-кратък период от време през тези 22 фиксирани години. "Течейки" във времето, тези ядра "привличат" други държави или – обратно, някои държави "бягат" от техния клъстер. Идентифицирахме дванадесет такива "случая". Считаме, че тези "случаи" са разгръщащи се във времето самотни видове капитализъм. Това са дванадесет клъстера, които "пулсират" във времето. Условно обозначихме тези клъстери като: Първи "западноевропейски" клъстер; Втори "западноевропейски" клъстер; Първи "латиноамерикански" клъстер; Втори "латиноамерикански" клъстер; Първи "източноевропейски" клъстер; Втори "източноевропейски клъстер"; "САЩ"; "Япония"; Първи "арабски" клъстер; Втори "арабски" клъстер; Първи клъстер на развиващите се страни; Втори клъстер на развиващите се страни.⁴ (Виж таблица 1.)

Обозначенията "първи" и "втори" са свързани с: а) по-ранно, или по-късно появяване във времето; б) по-голяма или по-малка продължителност.

³ През 2010 г. основната ни задача беше набиране на статистическа информация по трите основни индикатора. Броят държави, за които събрахме данни от НСИ, интернет и командировка в Манхайм, са отразени в долната част на графиката. През 2011 и 2012 г. реализирахме още две командировки. Броят на държавите, за които набрахме допълнителна информация, е отразен в горната част на графиката.

⁴ В тези условни наименования използваме кавички, за да укажем следното:

- когато наименованието на клъстера е събирателно, като например Първи "западноевропейски" клъстер, кавичките показват, че в този клъстер влизат и държави извън обозначения географски регион. (В конкретния пример това са най-често Австралия, Нова Зеландия и Канада.)

- когато наименованието на клъстера се състои от името на една единствена държава, като например "САЩ", кавичките показват, че тази държава е само ядрото на клъстера, а през годините в него се включват и други държави. (В конкретния пример заедно със САЩ често се появяват Австралия и Швейцария.)

Дискусия

Таблица 1. Принадлежност на държавите към дванадесетте клъстера

Клъстер	1900	1905	1910	1915
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Аржентина, Германия, Дания, Канада	2Л Аржентина, Германия, Дания	2Л Аржентина, Германия, Дания, Канада, Франция	2Л Аржентина, Дания
Втори "западноевропейски" клъстер	2Д Франция	3Д Франция		
Първи "латиноамерикански" клъстер	3Д Бразилия	2Д Бразилия	3Л Бразилия	3Л Бразилия, Япония
Втори "латиноамерикански" клъстер			1Д Чили	1Д Чили
"САЩ"	1Л САЩ	1Л Австралия, САЩ	1Л Австралия, САЩ	1Л Австралия, САЩ
"Япония"	1Д Япония	1Д Япония	2Д Япония	
Клъстер	1920	1925	1930	1935
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Аржентина, Дания, Канада, Франция	2Л Аржентина, Германия, Дания, Франция	1Л Австралия, Аржентина, Белгия, Германия, Дания, Канада, САЩ, Франция, Швейцария	3Л Аржентина, Белгия, Германия, Канада, Финландия, Франция
Първи "латиноамерикански" клъстер	3Л Бразилия, Япония	2Л Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хонгурас, Япония	2Л Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хонгурас, Япония	2Л Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хонгурас
Втори "латиноамерикански" клъстер	1Д Чили	1Д Чили	2Д Чили	
Първи "източноевропейски" клъстер			1Д СССР	
Втори "източноевропейски" клъстер				2Д Унгария
"САЩ"	1Л Австралия, САЩ	1Л Австралия, САЩ		1Л Австралия, Дания, САЩ, Швейцария
"Япония"				1Д Япония

Клъстер	1940	1945	1950
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Австралия, Дания, Канада, САЩ, Швейцария	2Л Австралия, Швейцария	2Л Австралия, Венецуела, Дания, Канада, Нова Зеландия, САЩ, Швейцария
Втори "западноевропейски" клъстер			3Л Австрия, Аржентина, Белгия, Германия, Финландия, Франция, Чили
Първи "латиноамерикански" клъстер	3Л Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	1Л Аржентина, Бразилия, Гватемала, Дания, Еквадор, Колумбия, Куба, Мексико, Перу, Хондурас, Чили	1Л Боливия, Бразилия, Гватемала, Еквадор, Колумбия, Коста Рика, Куба, Мексико, Панама, Перу, Пуерто Рико, Хондурас
Втори "латиноамерикански" клъстер	1Л Аржентина, Гватемала, Финландия, Чили		
Първи "източноевропейски" клъстер	1Д СССР		1Д СССР
Втори "източноевропейски" клъстер		1Д България	2Д Доминиканска република, Полша
"САЩ"		3Л Канада, САЩ, Финландия	
"Япония"	2Д Унгария, Япония		3Д Япония
Клъстер	1955	1960	
Първи "западноевропейски" клъстер	4Л Австралия, Венецуела, Дания, Канада, Нова Зеландия	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Дания, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия, Швеция	
Втори "западноевропейски" клъстер	3Л Австрия, Аржентина, Белгия, Германия, Уругвай, Финландия, Франция, Чили		
Първи "латиноамерикански" клъстер	1Л Боливия, Бразилия, Гватемала, Еквадор, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Панама, Перу, Пуерто Рико, Салвадор, Хондурас, Япония	1Л Аржентина, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Еквадор, Иран, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас, Чили, Япония	
Втори "латиноамерикански" клъстер	2Д Алжир, Доминиканска република, Куба		
Първи "източноевропейски" клъстер	1Д България, Полша, СССР	1Д България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	
"САЩ"	2Л САЩ, Швейцария	2Л САЩ, Швейцария	

Дискусия

Таблица 1. (продължение)

Клъстер	1965
Първи "западноевропейски" клъстер	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Венецуела, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия, Швеция
Първи "латиноамерикански" клъстер	1Л Аржентина, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Еквадор, Иран, Испания, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас, Чили
Първи "източноевропейски" клъстер	1Д България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия
"САЩ"	2Л САЩ, Швейцария
"Япония"	4Л Япония
Втори клъстер на развиващите се страни	2Д Етиопия
Клъстер	1970
Първи "западноевропейски" клъстер	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Венецуела, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия, Швеция, Япония
Първи "латиноамерикански" клъстер	2Л Аржентина, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Еквадор, Ирландия, Испания, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас, Чили
Първи "източноевропейски" клъстер	2Д Полша, СССР, Чехословакия
Втори "източноевропейски" клъстер	1Д България
"САЩ"	1Л САЩ, Швейцария
Първи "арабски" клъстер	4Д Иран, Сирия
Първи клъстер на развиващите се страни	3Д Алжир, Етиопия, Индия, Ирак

Таблица 1. (продължение)

Клъстер	1975
Първи "западноевропейски" клъстер	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Венецуела, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швеция, Япония
Втори "западноевропейски" клъстер	1Л Швейцария
Първи "латиноамерикански" клъстер	2Л Аржентина, Бирма, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Еквадор, Ирландия, Испания, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас
Първи "източноевропейски" клъстер	2Д Полша, СССР, Чехословакия
Втори "източноевропейски" клъстер	1Д България
Първи "арабски" клъстер	5Д Иран, Оман, Сирия
Втори "арабски" клъстер	3Д Кувейт
Първи клъстер на развиващите се страни	4Д Алжир, Гана, Египет, Етиопия, Заир, Индия, Ирак, Кения, Китай, Тунис, Чили
Клъстер	1980
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Австралия, Австрия, Великобритания, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция, Япония
Първи "латиноамерикански" клъстер	1Л Аржентина, Бирма, Боливия, Бразилия, Венецуела, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Египет, Еквадор, Заир, Испания, Йемен, Китай, Колумбия, Коста Рика, Мадагаскар, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Уругвай, Хондурас, Чили, ЮАР
Първи "източноевропейски" клъстер	2Д Полша, СССР, Унгария, Чехословакия
Втори "източноевропейски" клъстер	1Д България
Първи "арабски" клъстер	6Д Алжир, Кения, Оман, Тунис
Първи клъстер на развиващите се страни	5Д Гана, Индия, Сомалия, Суган
Втори клъстер на развиващите се страни	4Д Етиопия, Ирак, Йордания, Конго

Дискусия

Таблица 1. (продължение)

Клъстер	1985
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция, Япония
Първи "латиноамерикански" клъстер	1Л Аржентина, Бирма, Боливия, Бразилия, Венецуела, Гватемала, Доминиканска република, Еквадор, Заир, Зимбабве, Иран, Испания, Камерун, Китай, Колумбия, Коста Рика, Мавриций, Мадагаскар, Малави, Мароко, Мексико, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Салвадор, Тайланд, Турция, Уругвай, Филипини, Хондурас, Чили, ЮАР, Южна Корея
Първи "източноевропейски" клъстер	2Д СССР
Втори "източноевропейски" клъстер	1Д България
Първи "арабски" клъстер	6Д Алжир, Египет, Йордания, Конго, Либия, Никарагуа, Полша, Тунис
Втори "арабски" клъстер	8Д Гърция, Кувейт, Оман
Първи клъстер на развиващите се страни	5Д Индия, Йемен, Кения, Танзания
Втори клъстер на развиващите се страни	4Д Етиопия
Клъстер	1990
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Дания, Ирландия, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Саудитска арабия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция, Япония
Втори "западноевропейски" клъстер	6Д Гърция
Първи "латиноамерикански" клъстер	1Л Аржентина, Бенин, Боливия, Бразилия, Венецуела, Гватемала, Доминиканска република, Еквадор, Заир, Зимбабве, Иран, Камерун, Китай, Колумбия, Коста Рика, Мавриций, Мадагаскар, Малави, Мароко, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Салвадор, Сирия, Тайланд, Турция, Уругвай, Филипини, Хондурас, Чили, Шри Ланка, ЮАР
Първи "източноевропейски" клъстер	1Д Полша, Русия
Втори "източноевропейски" клъстер	2Д Чехословакия
Първи "арабски" клъстер	5Д Алжир, Йемен, Йордания
Втори "арабски" клъстер	7Д Кувейт, Оман
Първи клъстер на развиващите се страни	4Д Бирма, Виетнам, Египет, Индия, Кения, Танзания
Втори клъстер на развиващите се страни	3Д Етиопия

Таблица 1. (продължение)

Клъстер	1995
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Австралия, Австрия, Великобритания, Дания, Израел, Ирландия, Испания, Италия, Канада, Мавриций, Нова Зеландия, Норвегия, Оман, Португалия, САЩ, Финландия, Холандия, Швейцария
Втори "западноевропейски" клъстер	4Д Швеция
Първи "източноевропейски" клъстер	5Д Алжир, България, Кения, Русия
Първи "арабски" клъстер	2Д Египет, Тунис
Втори клъстер на развиващите се страни	4Л Япония
Втори клъстер на развиващите се страни	1Д Етиопия
Клъстер	1970
Първи "западноевропейски" клъстер	2Л Австралия, Великобритания, Дания, Ирландия, Италия, Канада, Нова Зеландия, САЩ, Холандия, Швейцария, Швеция
Втори "западноевропейски" клъстер	8Д Австрия, Израел, Португалия
Първи "източноевропейски" клъстер	6Д Чехословакия
Втори "източноевропейски" клъстер	3Д България
Първи "арабски" клъстер	4Д Алжир
Първи клъстер на развиващите се страни	1Д Индия
Втори клъстер на развиващите се страни	7Д Египет, Етиопия, Иран, Йордания, Кения, Нигерия, Полша, Русия, Сирия, Унгария, ЮАР
Клъстер	1970
Първи "източноевропейски" клъстер	3Д Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия
"САЩ"	1Л САЩ
Първи клъстер на развиващите се страни	1Д Индия
Втори клъстер на развиващите се страни	2Д Етиопия

Дискусия

На таблицата ясно се виждат дванадесетте клъстера, всеки от които е самостоятелен, самобитен вид капитализъм.

В клетките на таблица 1 за всеки клъстер, за всяка от фиксираните години, сме дали и обозначение с една буква – Л или Д, и една цифра. Буквата Л означава, че капитализмът в дадения клъстер, тоест в дадената група страни, е **либерален**. Става дума за **икономическа** политика и практика (реалност), а не за политически режим. Буквата Д означава **държавен капитализъм**, тоест максимализация на участието на държавата в икономическия живот. Цифрата показва степеня, в която съответният клъстер е "либерален капитализъм" или "държавен капитализъм". Колкото цифрата е по-ниска, толкова в по-висока степен капитализмът е либерален или държавен.

Изрично искаме да подчертаем, че предложените от нас названия – Първи "западноевропейски" клъстер; Втори "западноевропейски" клъстер; Първи "латиноамерикански" клъстер; Втори "латиноамерикански" клъстер; Първи "източноевропейски" клъстер; Втори "източноевропейски клъстер"; "САЩ"; "Япония"; Първи "арабски" клъстер и т.н., са само първа крачка в определяне на вида капитализъм на всеки клъстер. На този етап названието на клъстерите е, така да се каже, "географско". Впоследствие ще се опитаме за всеки клъстер – либерален или държавен, да намерим подходящо название на неговия вид капитализъм. Това може да стане след като се изследват характерните му черти.

3. Анализ на резултатите от клъстеризацията

Най-напред, трябва да отбележим следните "явления", които се забелязват при клъстеризацията:

а) **Има клъстери с много голяма продължителност и устойчивост във времето.** В голяма степен това се определя от **наличността на статистически данни**. Най-устойчив и продължителен във времето е Първи "западноевропейски" клъстер. И това е естествено. Защото капиталистическият начин на производство се е развил най-напред в Западна Европа. Съответно именно там най-рано и успешно се събира статистическа информация.

Друг подобен със своята продължителност и устойчивост във времето е Първи "латиноамерикански" клъстер. През първото десетилетие на ХХ век той се състои само от една страна – Бразилия. Но след това "набъбва" и до 1990 г. – включително, е най-многобройния клъстер, който включва най-много страни. След 1990 г. обаче ситуацията става твърде сложна. Дали поради "нежните" революции в Европа, или поради политиката на "неолиберализъм" в много латиноамерикански държави, или пък поради някои други причини, става силна "мешавица" в съдържанието на клъстерите. Има основание един от тях да се счита за същия клъстер в периода 1995-2005 година. Но влизашите в него държави са много различни от тези в 1990 година. Например през 1995 г. това са – Еквадор, Зимбабве, Иран, Йордания, Китай, Коста Рика, Мароко, Перу, Полша, Сирия, Тайланд, Филипини, Чили, Шри Ланка, ЮАР. Ето защо на този етап се въз-

държаме да твърдим с определеност, че именно това е Първи "латиноамерикански" клъстер. Но дори и изключвайки периода 1995-2005 г., със сигурност можем да определим Първи "латиноамерикански" клъстер като един от клъстерите с най-голяма продължителност и устойчивост във времето.

б) Има държави, които за относително продължителен период са самостоятелен клъстер. Такава държава клъстер е например Япония. Японският самобитен вид капитализъм може да се проследи от 1900 година. До 1965 г. този вид капитализъм по-често се състои само от Япония. Изключение е 1940 г., когато в него влиза и Унгария. Когато този клъстер се "влива" в друг клъстер през този период, то този "по-мощен" клъстер е Първи "латиноамерикански" клъстер. От 1970 г. Япония не е отделен клъстер, а най-често е част от Първи "западноевропейски" клъстер.

Като самобитен вид капитализъм можем да определим и клъстера държава "САЩ". През първата половина на XX век Съединените американски щати са клъстер най-често заедно с Австралия. През втората половина на XX век са клъстер най-често заедно с Швейцария. Има два случая, когато САЩ сами по себе си са клъстер – 1900 и 2005 година. От 1975 година те вече неизменно принадлежат към Първи "западноевропейски" клъстер. Това е много интересно явление – двете най-развити в последните

десетилетия на XX век държави – САЩ и Япония, и Първи "западноевропейски" клъстер уеднаквяват начина си на производство и стават един вид капитализъм.

България също за един сравнително продължителен период – 15 години, е държава клъстер – от 1970 до 1985 година. Тогава тя самостоятелно представлява Втори "източноевропейски" клъстер. Преди това – през 1945 година пак е била държава клъстер (Втори "източноевропейски" клъстер). Подобен случай е и Етиопия. Можем ли да определим икономическото развитие на тези две държави като самобитен вид капитализъм? За България – със сигурност – не можем. Но за Етиопия си заслужава да се помисли. Защото от девет фиксирани точки с данни в пет от тях тя е самостоятелен представител на Втори клъстер на развиващите се страни.

в) **Има три вида или може да се каже нива на "пулсации"**, тоест на "прескачане" на държави и на клъстери.

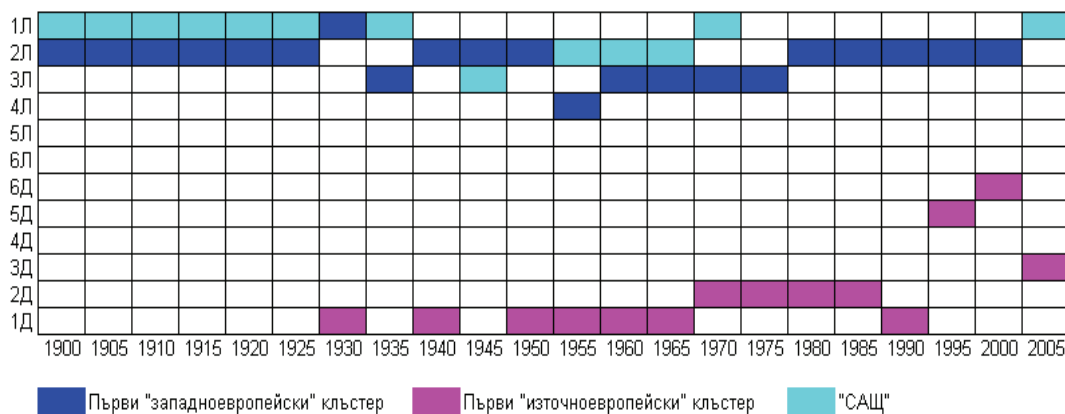
✓ Първото, най-ниското ниво е, когато държава "прескача" от един клъстер в друг клъстер⁵. Например Австралия от 1905 до 1925 г. е в клъстера "САЩ". През 1930 година тя "прескача" в Първи "западноевропейски" клъстер.

✓ Следващото ниво е, когато един клъстер се движи и променя разположението си в пространството на либералния и държавния капитализъм, но без да губи характера си като либерален или държавен капитализъм. Например сте-

⁵ Може би в случая е по-точно да се говори за акт на "вливане" или "излизане" от клъстера, защото не винаги е задължително свързано с другото. Допълнителен аргумент за подобен тип разглеждане е, че подобно явление има и при клъстерите – един клъстер може да "изчезне", без да се е "влил" в друг клъстер. Такива клъстери "угасват" във времето, просто защото по едни или други причини обективно се разпадат – държавите от "ядрото" от един момент се развиват по различен начин.

Дискусия

Фигура 2. Динамика на степента на либерализъм и държавен капитализъм на "Първи западноевропейски клъстер", "Първи източноевропейски клъстер" и клъстера "САЩ".

пента на либерализъм на "Първи западноевропейски клъстер" от началото на ХХ век до 1950 г. е 2Л (с изключение на 1930 и 1935 година)⁶. Обаче през 1955 г. степента на либерализъм при него съществено се намалява – става 4Л, а след това 3Л. Чак през 1980 г. либерализмът му се засилва и става отново 2Л.

✓ Подобно "прескачане" – в рамките на либералния или държавния капитализъм, има и когато една държава клъстер, променяйки начина си на производство, се "влива" в друг клъстер, като това е съпътствано с промяна на степента на либерализъм или на държавен капитализъм⁷. Например клъстерът "САЩ" през 1970 г. е самостоятелен клъстер с най-висока степен на либерализъм – 1Л. Промените в начина на производство в следващите пет години водят до това, че през 1975 г. той се "влива" в Първи "западноевропейски"

клъстер, чиято степен на либерализъм е значително по-малка – 3Л (виж фигура 2).

➤ Третото ниво на "прескачане" е, когато един клъстер променя характера си и се "движи" от единия към другия край на клъстерното пространство – тоест от либерален се превръща в държавен капитализъм или обратно. Например икономиката на клъстера "Япония" през първата половина на ХХ век се развива като държавен капитализъм. От 1960 г. неговата икономика в качеството му на самостоятелен клъстер или на клъстер, "вяля" се в друг клъстер, вече се развива като либерален капитализъм.

г) В разгръщащите се във времето 22 точки на клъстеризация има няколко точки, през които начинът на производство се променя съществено в глобален мащаб. Съответно съществено се про-

⁶ Ако направим съпоставка например със степента на либерализъм на клъстера "САЩ", можем да кажем, че видът капитализъм при Първи "западноевропейски" клъстер е една степен по-малко либерален, отколкото на клъстера "САЩ" в същия период, при който той е 1Л.

⁷ Впрочем държавата клъстер затова и се "влива" в друг клъстер – защото в предходния период степента на либерализъм или държавен капитализъм при нея вече се е променила.

менят и видовете икономики и влизащите в състава на клъстерите държави. Изследването на тези точки и промените във видовете капитализъм е отделен въпрос, който заслужава специално внимание. Тук искаме да обърнем внимание единствено на това, че такава точка е 1990 година. Вече казахме, че по редица причини – например "нежните" революции в "социалистическите" страни, влиянието на "неолибералните" икономически политики⁸ и пр., след 1990 г. настъпват сериозни промени в състава на клъстерите. "Мешавицата" е толкова голяма, че на този етап ние **много предпазливо идентифицираме клъстерите**. За нас идентифицирането на клъстерите от 1995 г. нататък е предизвикателство за бъдеща работа.

г) Какво може да се каже относно "предпочитанията" на клъстерите към либералния и държавния капитализъм?

- Капиталистическите икономики на три клъстера през почти целия XX век се развиват като либерални икономики. Това са клъстерите "Първи западноевропейски", "Първи латиноамерикански" и клъстерът "САЩ".⁹ Когато има наличие на "Втори западноевропейски" клъстер, той също почти винаги се развива като либерален ка-

питализъм¹⁰. Подобно е и положението с "Втори латиноамерикански" клъстер. Но при него афинитетът към либерален капитализъм е прекъсван, понякога продължително, от периоди на държавен капитализъм. Такъв е например периодът 1910-1930 г., когато "Втори латиноамерикански" клъстер в състав – Чили, се развива като държавен капитализъм.

- През първата половина на XX век клъстерите, икономиките на които се развиват като държавен капитализъм, като брой са равностойни на тези клъстери, икономиките на които се развиват като либерален капитализъм¹¹. Подобно е положението и през втората половина на XX век. Но през втората половина на века има редица особености. Например тази, че след 1970 г. постепенно броят на клъстерите, икономиките на които се развиват като държавен капитализъм, започва да преобладава над броя на тези, при които икономиките се развиват като либерален капитализъм. А има и **поне още две интересни особености: Първо**, през този период **появяващите се нови клъстери са винаги държавен капитализъм**. Такъв е капитализмът на появилия се през 1970 г. "Първи

⁸ Поставяме кавички на "неолиберални", защото имаме съмнения в официалната догма, че тези политики са неолиберални.

⁹ Изключение е началото на века, когато през 1900 и 1905 година Първи "латиноамерикански" клъстер в състав – Бразилия, се развива като държавен капитализъм.

¹⁰ Изключение е отново началото на века, когато през 1900 и 1905 години Втори "западноевропейски" клъстер в състав – Франция, се развива като държавен капитализъм. Второто и третото изключения са 1990 година, когато в състав – Гърция, и 1995 година в състав Швеция, икономиките на този клъстер отново са държавен капитализъм.

¹¹ Дори има случаи, когато са значително повече на брой. Например през началната година – 1900, от шест клъстера четири са държавен капитализъм.

Дискусия

арабски" клъстер в състав – Иран, Сирия, и "Първи клъстер на развиващите се страни" в състав – Алжир, Етиопия, Индия, Ирак. Такъв е капитализмът и на появилия се през 1975 г. "Втори арабски" клъстер в състав – Кувейт. Такъв е също капитализмът на появилия се през 1980 г. "Втори клъстер на развиващите се страни" в състав – Етиопия, Ирак, Йордания, Конго. **Втора особеност** е, че в този период – след 1970 г., икономиките дори на развити европейски страни като например Швеция (1995 г.) и Гърция (1990 г.), явявайки се в качеството си на "Втори западноевропейски" клъстер, имат характера на държавен капитализъм. След 1990 г. обаче тенденцията се обръща. Започва "движение" от държавен към либерален капитализъм.

Таблицата позволява още много анализи. Ще спрем дотук.

В обобщение на досегашния анализ – какво можем да констатираме относно

нашите три работни хипотези, изложени в началото на изследването? Според нас, клъстеризацията показва следното:

- Основната ни работна хипотеза, че обработката на статистическата информация по трите показателя ще покаже групирания (клъстери) от държави, **се потвърди напълно**;
- Втората ни хипотеза, че клъстери най-вероятно ще бъдат групирани в ядра, които ще принадлежат към един от двата типа капитализъм – либерален или държавен, **също се потвърди**;
- **Напълно се потвърди** и третата ни хипотеза – че някои от държавите, които имат по-дълго историческо развитие, ще местят позициите си в клъстерите, в ядрата клъстери, и в двата типа капитализъм – например Бразилия.

Надяваме се, че представените резултати показват **евристичността** на клъстерния анализ в типологизацията на видовете капитализъм.